

e-Spania

Revue interdisciplinaire d'études hispaniques
médiévales et modernes

28 | octobre 2017

**Le Roussillon et les Baléares / La place de l'Asie dans
l'historiographie de la monarchie catholique**

Guerres, fiscalitat i cohesió de la corona de Mallorca (1298-1343)

Guerres, fiscalité et cohésion de la couronne de Majorque (1298-1343)

Wars, Taxation and Cohesion of the Crown of Mallorca (1298-1343)

Pau Cateura Bennàsser

Édition électronique

URL : <http://e-spania.revues.org/26998>

ISBN : 979-10-96849-04-8

ISSN : 1951-6169

Éditeur

Civilisations et Littératures d'Espagne et
d'Amérique du Moyen Âge aux Lumières
(CLEA) - Paris Sorbonne

Référence électronique

Pau Cateura Bennàsser, « Guerres, fiscalitat i cohesió de la corona de Mallorca (1298-1343) », *e-Spania* [En ligne], 28 | octobre 2017, mis en ligne le 01 octobre 2017, consulté le 01 novembre 2017.
URL : <http://e-spania.revues.org/26998>

Ce document a été généré automatiquement le 1 novembre 2017.

Les contenus de la revue *e-Spania* sont mis à disposition selon les termes de la Licence Creative Commons Attribution - Pas d'Utilisation Commerciale - Pas de Modification 4.0 International.

Guerres, fiscalitat i cohesió de la corona de Mallorca (1298-1343)

Guerres, fiscalité et cohésion de la couronne de Majorque (1298-1343)

Wars, Taxation and Cohesion of the Crown of Mallorca (1298-1343)

Pau Cateura Bennàsser

Introducció

- 1 Dispersió, manca de cohesió i estat artificial són conceptes recurrents en la historiografia de la Corona de Mallorca. Lecoy de la Marche parlava de *cet État artificiel* per a calificar el conjunt de territoris agregats a la nova Corona¹, concepte recollit i recolzat per Martínez Ferrando², i Lalinde Abadía parla, des d'una major cautela, de *la posible ausencia de cohesión entre el reino de Mallorca e islas adyacentes con los dominios rosellonés y montispesulano*³. Però, la qüestió fonamental i objectiu del meu treball no és comentar les esmentades afirmacions sinó un fet que em sembla més decisiu i menys estudiat, els esforços realitzats per la monarquia, especialment des de 1298, per tal de cohesionar els territoris heretats.
- 2 La Corona de Mallorca en la seva configuració original, la de 1276, estava integrada per tres seccions territorials: el regne de Mallorca, citat en la documentació com regne de Mallorca e illes adjaents, el Rosselló, encapçalant un complex de comtats i territoris pirenenics, i la ciutat de Montpeller. Cada territori tenia una configuració socioeconòmica diferenciada: el regne de Mallorca i Montpeller amb un desenvolupat sector mercantil, el Rosselló amb una destacada producció industrial. Però el fet més significatiu era la posició de la monarquia respecte als territoris esmentats. Des del 1293 resta evident que, amb la transferència del Montpelleret al rei de França, el domini de Montpeller pels reis de Mallorca quedava en precari. Potser, a partir de llavors, Jaume II i especialment Sanç són conscients de que la viabilitat de la Corona de Mallorca passava per cohesionar el Rosselló i el regne de Mallorca.

- 3 Un ampli conjunt d' iniciatives van ser assajades, amb major o menor fortuna, en la direcció esmentada. En primer lloc, la proposta de Jaume II de Mallorca d' establir una frontera fiscal, amb la creació de la lleuda de Mallorca⁴, l' eliminació de la noblesa i dels ordes religiosos del Principat com a titulars de béns a les illes Balears, i alternativament la creació d' una noblesa "nacional" en un triple procés, la creació de vescomtats, l'ennobliment de burgesos i la creació de baronies a Mallorca. L' adhesió a la monarquia va ser fomentada a través de la institució dels familiars reials. L'administració reial va tenir importants desenvolupaments a través de la creació de les lloctinències i de les procuracions de Mallorca i del Rosselló. A nivell central, ja en època posterior, la creació del consell reial i d' organismes unipersonals, com la cancelleria i el racional.
- 4 El gran repte va ser la representació dels territoris. En la Corona d' Aragó, les Corts generals i particulars organitzaven la relació rei-regne. En la Corona de Mallorca, el diàleg no va ultrapassar la relació rei-municipi. Però el desenvolupament de la fiscalitat, a partir de la segona dècada del segle XIV, quan comença la conflictivitat mediterrània, va determinar nous espais de relació. Inicialment, els territoris de la Corona semblen desconectats, amb una evolució paral·lela, dotats de cohesió interna⁵ però mancats de vincles bilaterals. Tant la creació d' un sistema fiscal, en 1300, com la instauració d' una flota permanent a Mallorca, semblen qüestions específiques de les illes.
- 5 Després, especialment a partir de la guerra de Gènova, s' estableix un sistema fiscal amb una distribució proporcional: Mallorca contribuiria amb 2/3 parts de la despesa i el Rosselló i territoris continentals amb 1/3 part restant. Aquesta distribució proporcional sembla tenir les seves arrels al regnat de Jaume II. Després, Sanç hi donà l' estructura definitiva establint l' esmentada proporció tant pel conjunt dels territoris de la Corona de Mallorca, com per les relacions ciutat-camp a l' illa de Mallorca. En l' any 1315, la càrrega fiscal a Mallorca entre la ciutat i l' interior va ser organitzada segons el criteri esmentat, i dos anys després veiem aplicat el mateix coeficient en aspectes de representació exterior, com l' ambaixada enviada a Gènova en el 1317; els designats pel rei van ser dos membres procedents de Mallorca i un representant del Rosselló⁶.
- 6 La base de càlcul d' aquest sistema proporcional ens és desconeguda; és possible pensar en els rendiments respectius de les procuracions reials de Mallorca i del Rosselló, però les dades publicades per Christian Guilleré⁷, de 1345-1346, sumades a les de Mallorca, en dates properes com l' any 1340, ens assabenten del següent: sobre el total d' ingressos de 1.069.720 sous, en moneda de Mallorca, el Rosselló va representar el 54,3 % i Mallorca el 45,7 %. Una alternativa seria pensar en els rendiments de les imposicions municipals, però solament disposam de dades del municipi de Mallorca. Durant el regnat de Jaume II, els ingressos anuals de l' esmentada institució foren 50.000-60.000 sous, quantitat que es va ultrapassar en 1309 amb motiu d' una talla, per valor de 120.000 sous, a recaptar en un any. En el regnat de Sanç, la participació en la conquesta de Sardenya va determinar un increment de la pressió fiscal.
- 7 Les successives etapes fins a l' establiment del sistema proporcional de contribució del regne de Mallorca i del Rosselló foren les següents:

Creació d'un sistema fiscal

- 8 La retrocessió del regne de Mallorca a favor de Jaume II al 1298, en les condicions d' infeudació pactades al 1279, inaugura una nova etapa de govern. El rei surt enrobustit del

larg contencios mantingut, però també n'és conscient que la seva consolidació, no sols depén del recolzament internacional, sinó també d'una política de realitzacions que'l justifiqui davant els seus governats. En funció d'aquestes consideracions el to autoritari i centralitzador del govern s'alimenta i legitima a través d'una política de foment de la riquesa.

- 9 A partir de 1300, el rei posa en pràctica un conjunt de mides on apareixen implicades les consideracions polítiques mencionades. En primer lloc posa la juraderia i consell de la ciutat sota el seu directe control, convertint als jurats en funcionaris reials. La disposició no era una novetat. Existia el precedent establert per Alfons III, en el marc de l'ocupació de l'illa al 1285. Una juraderia integrada per persones adictes -el rei degué presidir la renovació dels magistrats municipals efectuada al 25 de desembre de 1299- a la dinastia és el punt de partida per a formalitzar els objectius reials. Sota l'impuls i control de la monarquia surgeix una programa de fiscalitat, amb una doble dimensió: l'indemnització per la responsabilitat col·lectiva dels mallorquins en els fets de 1285 i la promoció d'obres públiques i de foment de la riquesa. Dos documents, amb data de 31 de gener de 1300, formalitzen els plans reials. En el primer s'estableix el perdó general per la mencionada responsabilitat (*crimina, reatus et delicta*)⁸ i en el segon el rei estableix, un impost general, amb la finalitat d'indemnitzar-lo i per cubrir despeses de l'Universitat ja fetes o programades.
- 10 La fórmula fiscal escollida pel rei va ser la cisa, un impost indirecte, que tenia la virtualitat d'una menor resistència social i especialment per donar una base estable i sòlida als plans econòmics inspirats per la monarquia⁹. L'esmentada cisa seria gestionada per la procuració reial i el seu rendiment dividit en tres parts, dues a mercè del rei i una a favor del municipi, però de la part que tocava al municipi s'en ferien a la vegada tres parts, dues a benefici de la ciutat i una tercera part a programes d'inversions a l'interior de l'illa.

La pirateria mediterrània i la defensa naval

- 11 Sanç, a diferència del seu pare, no havia recuperat el regne, sinó que el posseïa per successió pacífica. En el jurament dels privilegis del regne, Sanç va apressar-se a seguir imposant el lloctinent reial en les eleccions de jurats i reiterant la preceptiva llicència reial a l'imposició de tributs¹⁰. Però la pressió efectuada pels cercles polítics de la ciutat van determinar que el rei es decidís per una sortida transitòria. El desembre de 1312 estipulava que per una sola vegada més el lloctinent reial, en lloc del batle, presidís la renovació dels jurats, deixant el futur sistema electoral a una negociació bilateral amb els jurats¹¹. Era una manera de seguir controlant el municipi -a través del lloctinent-, tot creant expectatives sobre la modificació del sistema. A la mateixa data, Sanç va accedir a una pròrroga de les ajudes vigents, que finalitzaven el febrer de 1313, per un any més¹² i va establir certa *conventionem*, amb els jurats, sobre la formació d'una armada conjunta per a la defensa de l'illa.
- 12 Però aquest darrer compromís no va poder ser mantingut pels jurats¹³. La necessitat d'organitzar una flota, complement del sistema de defensa estàtica creat per Jaume II, resultava evident i més quan es produeixen nombrosos incidents durant aquests anys, que mostren la indefensió dels illencs. El 1312, es feu una relació d'incidentes i de danys inferits a mallorquins. Naus illenques havien estat depredades al regne de Granada, a

Bugia i Tunis. Els genovesos havien causat diverses malifetes al comerç marítim de les illes. La vigència d'un lou, durant aquest any, ens manifesta la magnitud dels entrebancs soferts¹⁴. És possible pensar que la negativa a la formació d'un estol partís d'un sector minoritari, en el consell, com eren els representants dels hòmens de fora de la ciutat. Aquests consideraven que tals despeses sols beneficiarien els interessos del col·lectiu de mercaders. Durant l'any següent el tema de l'armada va seguir encallat. Al juliol de 1313, Sanç es feia ressò de les converses del lloctinent amb els jurats per tal de aconseguir la seva cooperació. El monarca, resignat, assenyalava que si finalment no es produïa una col·laboració suficient dels jurats, els obligàs a contribuir a les despeses realitzades. La contribució dels jurats en les despeses va ser finalment efectuada en una proporció d'un 25%, en tant la participació del patrimoni reial va ser del 75%. L'imminent amenaça d'una esquadra musulmana es degué constituir en un factor determinant per a la final involucració del municipi. A l'octubre del mateix any es va fer una primera liquidació dels beneficis obtinguts en les captures, entregant-se als jurats, *nomine totius Universitatis Maioricarum*, l'import de la seva cuota de participació¹⁵.

- 13 El 1313, els hòmens de fora decideixen anar més enllà, enviant una embaixada a Perpinyà. Els portanveus dels forans van demanar que les despeses de la mateixa fossin pagades amb càrrec al vigent *vicinale subsidium*. A pesar de la negativa dels jurats –justificada en el caràcter no institucional de l'embaixada–, Sanç va recolzar la petició dels hòmens de fora, imposant als jurats el pagament de les despeses de la dita missatgeria¹⁶. La nova articulació del poder municipal i supramunicipal, a través de la creació del Sindicat de Fora, en 1315, que organitzava els interessos dels pagesos, va tenir la virtualitat, previsible, de desbloquejar el tema de la formació d'una armada. Les reticències dels forans van quedar a banda. Al juny de 1316, una ambaixada, integrada per dos delegats de la ciutat i un representant dels hòmens de fora, va desplaçar-se a Perpinyà per a negociar la firma d'un pariatge. El document final va establir la constitució d'un estol de vuit vaixells a pagar, meitat per meitat, pel patrimoni reial i per l'Universitat¹⁷. Com veiem, el tema de la defensa naval va rebre un tractament local, que involucrava únicament a les illes Balears. No hi ha, de moment, una concepció global de la defensa. El que fa Sanç és aprofundir i complementar una política de defensa de les illes, inaugurada pel seu pare amb un programa de defensa estàtica centrada en les viles de nova creació.

La guerra de Sardenya

- 14 El 1321 es formalitzà l'ajut del rei de Mallorca, consistent en un préstec per valor de 500.000 sous de Barcelona, a invertir en armament de galeres, tripulacions i hòmens d'armes durant un termini de quatre mesos. A canvi, Jaume II d'Aragó va alliberar a Sanç del precepte d'acudir a les convocatòries de corts¹⁸. Es tractava d'un intercanvi desigual: un fet tangible –la col·laboració econòmica– a canvi d'un fet simbòlic –la dependència vassallàtica que implicava l'assistència dels reis de Mallorca a les corts–.
- 15 El préstec va ser signat entre els reis d'Aragó i de Mallorca, establint-se les garanties hipotecàries adients. A continuació, Sanç va endossar el crèdit a l'Universitat de Mallorca, a través d'un conveni de subrogació que va ser negociat pels embaixadors reials Guillem de Canet i Nicolau de Sant Just. Segons l'acord assolit, l'Universitat de Mallorca entregaria al rei 500.000 sous, en reials de Mallorca, a canvi dels 400.000 sous que li havien manllevat i d'altres necessitats de l'Universitat. Per tal de finançar l'esmentada despesa, Sanç va autoritzar una *collectam seu contributionem*, amb les condicions següents: els nous impostos

tendrien una vigència de sis anys complets, comptadors a partir de mitjan maig de 1321. Com a districte tributari s'establia la ciutat i illa de Mallorca. Tot els habitants haurien de contribuir, *tam privilegiati quam non privilegiati*. Ara bé, quedaven exceptats els clergues, els militars i els familiars reials que no fossin naturals de l'illa.

- 16 La mort de Sanç, a principis de setembre de 1324, va generar una greu desestabilització de la Corona de Mallorca. Jaume II d'Aragó va prosseguir amb la seva política d'impugnació del testament de Sanç, utilitzant estratègies d'intimidació, que perseguïen l'amortització del deute de la campanya de Sardenya. Endemés, la transitòria debilitat de la direcció política del regne de Mallorca, va ser utilitzada pels grups dirigents de l'illa per a establir un espècie de règim "pactiste", segons el qual la meitat dels càrrecs de la Casa reial devien ser mallorquins, i tots els oficials reials establits a les illes serien nadius de les mateixes i nomenats pels jurats¹⁹. Sols amb aquestes condicions, els jurats i Consell General de Mallorca van autoritzar al infant Felip, tutor de Jaume III, la condonació del deute dels 500.000 sous i de les quantitats suplementàries despeses per l'estol de Mallorca a la campanya de Sardenya.
- 17 En el pacte, firmat a Saragossa al setembre de 1325, hi assistiren quatre ambaixadors de Mallorca i el mateix nombre de Puigcerdà, però ningú de Perpinyà (si suposam que la participació de dites entitats ho és en funció de la seva involucració, més o menys intensa, en el préstec de 500.000 sous, cal deduir que l'absència de Perpinyà sols pot obeir a dues raons: la seva no participació en l'esmentat préstec o el seu desacord amb la condonació a favor del rei d'Aragó, encara que personalment crec més en la primera alternativa). Les reivindicacions presentades pels estaments de la Ciutat de Mallorques ens assabenten de la consciència del desequilibri existent entre els diferents membres de la Corona de Mallorca.
- 18 El nomenament d'oficials reials a les illes pels jurats de Mallorca va posar-se en marxa el maig de 1325 i va afectar als lloctinents, veguers, assessors i escrivanies de les curies, però no als procuradors reials ni batles, que van seguir sota control reial.
- 19 Evidentment, els jurats havien assolit el control polític i administratiu de les illes, però quedava per resoldre la qüestió de l'amortització del deute del rei d'Aragó. Aquesta qüestió degué ser negociada pels jurats i l'infant Felip, però no ha quedat constància dels acords assolits, encara que la documentació d'aquesta època posa de manifest algunes de les seves directrius principals.
- 20 Els préstecs negociats pels jurats, a través de les taules de canvi com la taula reial i d'altres associades, determinaren la captació de diner car, garantit per la mateixa solvència d'aquestes mateixes institucions financeres, i pel fet de que al cap i a la fi el rei d'Aragó s'en feria càrrec del seu reembossament. Quan al 1325 es va condonar el deute del rei d'Aragó, el deutor va passar a ser l'Universitat de Mallorca. Ara ja no es tractava d'un deuta provisional, negociat pels jurats, sinò d'un deute propi. Ara bé, la sobirania compartida pels jurats i Consell General i el tudor, l'infant Felip, otorga a l'Universitat de Mallorca un grau d'autonomia financera fins al punt de prescindir del preceptiu *placet* reial per a imposar o prorrogar ajudes, talles, imposicions i questies. Durant el bienni 1325-1326 el veguer de fora actua com a dipositari dels fons comuns lliurats pels jurats a favor dels forans i s'encarrega de la seva distribució. El poder assolit pels jurats s'extengué a les illes menors. De fet, el juny de 1325 procediren a nomenar lloctinent de Menorca a Bernat Umbert, un prominent personatge amb una intensa vida politica des de principis del segle²⁰. Tot plegat, ens posa de relleu dues qüestions primordials: que'ls

jurats i Consell General decideixen, durant el període 1325-1326, la política fiscal més adient sense entrebancs i que el seu control fiscal s'extén a les demés illes.

- 21 A mitjans de 1326, l'infant Felip va recuperar el control dels oficials reials, nomenant com a lloctinent de Mallorca al rossellonés Arnau de Cardellac i com lloctinent de Menorca a Dalmau de Totzo, encara que Bernat Umbert torni a figurar com a lloctinent de Menorca al 1327²¹. El càrrec de veguer de fora va ser per a Berenguer de Santacília, amb caràcter de reposició. A partir d'aquí es possible pensar en pulsions constrictores de l'autonomia fiscal de l'Universitat Però a l'any 1327 es produeix una confluència de factors negatius. La collida de gra va resultar insuficient. Tengueren que importar-se grans quantitats de blat. Els jurats otorgaren subvenció als mercaders importadors. Per tal d'estalviar-se diners van fer mesurar el blat amb una *quarteriam longe maiorem*, és a dir, amb una mesura més gran que la reglamentària²². Era una mida inusitada, desesperada, però dictada per les circumstàncies econòmiques del moment. Per altra banda, aquest mateix any finalitzaven les ajudes i imposicions establertes al 1321, i coincidint amb aquest fet la comunitat jueva saldava a l'infant Felip les darreres quantitats degudes per la multa de 1.900.000 sous, imposada per Sanç²³. Per tot això, l'infant Felip va decidir enviar a l'illa als reformadors Guillem de Pau i Odó de Cauçals. La missió encomenada a tots dos era *pro reformatione pace*, o més en extens per a *reformandi regnum ipsum, civitatem et insulas supradictas, in capite et in membris, inquirendi, corrigendi, puniendi quorumcumque termina et excessus*. Els reformadors van estar-se a illa durant quatre mesos, entre finals d'agost de 1327 i finals de desembre del mateix any²⁴. La seva presència i les seves primeres decisions van activar tres embaixades –dues dels forans i una dels jurats– a Perpinyà per tal de defensar les seves respectives posicions.
- 22 La suspensió de pagaments de les taules no per prevista deixava de ser greu. Evidentment, els deutes de l'Universitat quedaven indemnes –calia fer-lis front– però ara el clima general, entre els inversors, era de desconfiança, i entre els creditors d'exigir responsabilitats immediates. Solament una política fiscal rigorosa podria fer creïble un redrés financer de l'Universitat. Durant el segon semestre de 1328, en el si de la tempesta monetària, els jurats de Mallorca negociaven amb l'infant Felip una sortida a la qüestió. En aquell moment els deutes de l'Universitat de Mallorca pujaven a 1.000.000 de sous, derivats principalment de l'estol de Cerdanya, d'importacions de blat i d'indemnitzacions a mercaders per captures i robatoris de naus i mercaderies.
- 23 Per tal de fer front als pagaments, els jurats presentaren a l'infant un pla fiscal. La proposta va ser examinada *in nostro consilio*, segons paraules del propi tutor. Finalment, al 15 de desembre de 1328, Jaume i i el seu tutor, l'infant Felip, autoritzaven conjuntament un pla d'urgència per fer front a les despeses²⁵. El pla fiscal va programar-se per quatre anys a partir del mateix desembre de 1328, a un ritme de recaptació de 250.000 sous anuals, i una expectativa de recaptació global per valor de 1.000.000 de sous. Les modalitats contributives, responen a una barreja d'imposicions indirectes (les ajudes) i taxacions del consum anual de pa i de molturació de cereals.

La guerra amb Génova

- 24 Una política fiscal rigorosa va permetre el redressament financer de l'Universitat de Mallorca, encara que per poc temps. El 1329 Jaume III va retre homenatge a Alfons IV d'Aragó. Es possible que'l rei de la confederació aprofités per demanar l'ajut de Mallorca a la formació d'un estol contra els genovesos. Es repetia la situació de 1318, quan Jaume II d

‘Aragó plantejà a Sanç la successió del regne de Mallorca. Només que ara, l’Universitat de Mallorca estava greument endeutada. La proposta inicial dels consellers de Barcelona era la construcció d’un estol de trenta vaixells (vint galeres, quatre naus i sis barques armades) a pagar, meitat per meitat, entre Barcelona i la Corona de Mallorca. Jaume III va recolzar el projecte, així com la seva ampliació, al 1330, a un total de quaranta galeres, la meitat de les quals era responsabilitat de la Corona de Mallorca.

- 25 La proposta inicial esmentada va imposar la col.laboració dels territoris de la Corona de Mallorca. Per això, les imposicions a establir a les illes també ho serien al Rosselló, buscant una situació d’equilibri en la contribució d’ambdós territoris. Quant a la reciprocitat, aquesta es referia als territoris continentals de la Corona de Mallorca. Un dels darrers capítols de la normativa tributària fa referència a una negociació, prèvia, bilateral entre els prohòmens de Mallorca i els del Rosselló, el Vallespir, el Conflent i la Cerdanya, en presència del rei (la relació completa dels territoris continentals la fan els jurats de Mallorca per tal que quedi clar que el compromís els afecta col·lectivament). El compromís establia que tot habitant dels dits territoris continentals que portàs o compràs mercaderies en les illes *sien tinguts de pagar en les imposicions aquí posades, per raó de la dita armada, segons fan los ciutadans de Malorches*.
- 26 Aquestes van ser les condicions pactades entre el rei i els jurats de Mallorca en 1330 i revisades ampliadament al gener del any següent. La base fiscal mencionada serviria per a establir la proporció d’armament a càrrec de Mallorca i del Rosselló: el regne de Mallorca assumiria la construcció i l’armament de sis galeres, dues naus i una barca²⁶. Els comtats pirinencs, per la seva banda, construirien quatre galeres i dues barques. Aquest esquema ens indica que les illes es responsabilitzen, ben bé, de la construcció de 2/3 parts dels vaixells que el Rosselló de 1/3 part restant²⁷. Però això no era un problema. La qüestió fonamental era que per primera vegada i de forma reglamentària els illencs havien estat incorporats a la discussió dels temes bilaterals i no com a simples destinataris d’ordes emanades de la Cort de Perpinyà. Tant es així que va ser acordat que si els imponderables obligaven a augmentar la taxa de les ajudes a Mallorca, en igual proporció ho haurien de fer al Rosselló.
- 27 Malgrat que l’administració va intentar absorbir certes despeses - endosant la venda de les ajudes a les autoritats municipals i locals de les viles-, els pressuposts van quedar desfasats respecte al ritme dels pagaments. Una nova crisi de la producció cerealícola i les conseqüents despeses en subvencions a l’importació, condueixen a l’administració municipal a una situació delicada. Al gener de 1331, els jurats feien una valoració de la situació financera -pràcticament de suspensió de pagaments- de l’Universitat, negant-se a noves contribucions. En aquells moments, els jurats avaluaven els deutes de la següent forma: 1.000.000 de sous per les despeses fetes a l’estol de Sardenya els anys 1323-1324 -el que sembla indicar que el municipi sols pagava els interessos d’aquest deute-, 1.100.000 per la nova armada del pariatge entre Mallorca i Barcelona, 2.000.000 per indemnitzacions a mercaders, i 400.000 sous per subsidis a l’importació de gra. En total, 4.500.000 sous.
- 28 Per aquelles mateixes dates, Jaume III va enviar a Mallorca quatre reformadors per tal d’endressar la qüestió financera²⁸. El projecte de l’estol va acabar d’assolir-se. Mallorca pogué dur endavant la construcció de galeres, encara que fossin més sotils, i que quedassin incloses també les galeres del pariatge. Aquests darrer fet, dictat per les circumstàncies, va posar les illes en situació d’indefensió, encara que certs armaments en cors, fets tant a Mallorca com a Menorca i Eivissa, paliassin aquesta mancança.

- 29 La continuïtat de la guerra amb Gènova, malgrat la persistència de la conjuntura deficitària agrària, exigia noves despeses²⁹. El 1334, Jaume III va plantejar un increment de l'estol de guerra. El rei va insistir en aquesta qüestió; malgrat les noves perspectives de pau era necessària la construcció de vaixells *ad deffensionem contra januenses*, fins i tot *ad invadendum eosdem*. Els termes de la qüestió eren els següents: El Rosselló construiria dues galeres i el regne de Mallorca quatre galeres. Era la proporció establerta al conveni signat a l'agost de 1330.
- 30 Davant això, la Universitat de Mallorca va donar allargues a l'assumpte, no per oposició al sistema proporcional sinó per problemes financers. El problema d'aquesta actitud era que la Universitat de Mallorca abandonava la iniciativa de la qüestió als altres.
- 31 A finals d'agost de 1334 el rei escrivia als jurats insistint en el tema de la construcció de les quatre galeres. També va enviar còpia de l'esmentada carta al lloctinent Pere de Bellcastell, recriminant-li la seva displicència en el tractament de la qüestió amb els jurats i ordenant-li la construcció immediata de les galeres. La carta acabava comunicant-li que les dues galeres del Rosselló ja estaven construïdes i que en breu termini anirien a Mallorca³⁰. Les dues galeres del Rosselló tenien la virtualitat de condicionar la proporció esmentada. Malgrat això, els jurats de Mallorca varen seguir amb la seva argumentació coneguda de no hi ha diners. L'armada hauria d'esperar.
- 32 En aquells moments els comptes de la Universitat passaven per donar prioritat a les despeses derivades de la importació de gra dels anys anteriors, amb tot el seguit de préstecs forçosos que s'havien de remunerar o amortitzar, i la qüestió de les indemnitzacions per les malifetes de l'armada de Pere de Tornamira. Per altra banda, les dades de què disposaven els jurats sobre les previsions de la producció frumentària eren més aviat pessimistes.
- 33 El problema que plantejava la qüestió de les indemnitzacions esmentades era si el regne de Mallorca se n'havia de fer únic responsable o si també hi participaria el Rosselló. El dit estol, a judici dels illencs, havia tingut una missió d'intercepció i erosió de la navegació genovesa en el circuit de Sardenya- Cotlliure- Balears³¹. Inicialment sembla que el regne de Mallorca es va fer càrrec de pagar els terminis de la indemnització establerta amb Venècia i Pisa. Els esmentats pagaments havien començat el 1334 i eren fruit d'una negociació duita entre el rei de Mallorca i l'ambaixador del Comú de Venècia, Martí Grey.
- 34 Però de forma paral·lela va començar un procés a l'entorn de la contribució del Rosselló en la despesa de les indemnitzacions als súbdits del rei de França³². El tema, per mandat de Jaume III, va ser examinat pel Consell Reial. El 4 de març de 1337 el rei va fer públiques les seves conclusions. Atès que els jurats de Mallorca s'havien beneficiat de les captures fetes per Tornamira, havien de pagar una quantitat fixa³³. La resta de les indemnitzacions seria dividida en tres parts, dues terceres parts serien pagades per la Universitat de Mallorca i la tercera part restant pels rossellonesos. Com a forma de compensació, el rei autoritzava la implantació d'un lou³⁴ sobre els mercaders que negociassin amb França i ocupar tots els béns que es trobassin de Pere de Tornamira.
- 35 El tema d'en Tornamira era una flocadura d'una guerra que per extenuació havia acabat primer amb una treva, a finals de novembre de 1335, i després amb la signatura d'una pau, el 4 de setembre de 1336. El rei va comunicar oficialment la notícia als jurats de Mallorca el 3 d'octubre següent³⁵. Els sectors mercantils de les illes van respirar alleujats. Ells havien sostingut una part important dels perjudicis de la interrupció del tràfic marítim i ells havien contribuït en gran mesura en l'esforç fiscal dels anys anteriors.

- 36 Els sis anys anteriors de guerra havien fomentat un ambient d'anarquia a la mar. La pau signada era fràgil, especialment en el tema clau de fer-la complir a tots els súbdits de les entitats polítiques en conflicte. Més de sis mesos abans de la treva de novembre de 1335, els jurats de Mallorca havien ja proposat un gest simptomàtic: el control estricte de les naus corsàries sota sospita d'intencions amagades contra vaixells de països amics o en treva³⁶.
- 37 Per altra banda, sols un paper i la voluntat d'acabar amb les malifetes per part dels antics contendents era poca cosa. Per això quan s'estava ja en el període de vigència de la treva de 1335, els jurats de Mallorca varen fer una proposta. La creació d'una armada de protecció del comerç dels súbdits de la Corona de Mallorca. La iniciativa degué produir-se el primer trimestre de 1336.
- 38 La discussió i negociació d'aquesta qüestió va tenir les seves particularitats. L'assumpte tenia prou calat per assegurar i parlar-ne conjuntament. Però sembla que tot es va reduir a una relació epistolar entre les autoritats de les illes i el rei. Al juny de 1336 Jaume III escrivia als jurats comunicant-los la recepció de les seves propostes. Després hi afegia que havia tingut una *magna deliberatione* amb el seu Consell i amb els cònsols i prohòmens de Perpinyà i Cotlliure. El més adient hagués estat que en tal deliberació hi haguessin estat presents representants illencs, però no va ser així.
- 39 La proposta inicial dels jurats no s'ha conservat en la seva integritat. Sols la resposta reial amb la inclusió de quatre capítols elaborats pels esmentats magistrats. Jaume III establí una armada de sis galeres, quatre de les quals serien construïdes i armades a despeses de les illes i les dues restants a despeses dels comtats pirinencs. El seu finançament seria amb càrrec a les imposicions vigents. Com veim la proporció en què Mallorca aporta el doble dels efectius navals es manté com quelcom ja prefixat i establert.
- 40 La missió de les galeres era la d'admetre càrrega *temperato nolito*, és a dir, amb uns preus de nòlits moderats, i la de *conservatge* dels vaixells comercials. El seu radi d'acció aniria des d'Aigües Mortes fins al regne de Granada (*Hispania*). Aquest darrer aspecte transcendia la proposta inicial dels jurats focalitzada exclusivament en la protecció del comerç entre les illes i els indrets costaners del Rosselló.
- 41 Les normes concretes de la disposició reial establien l'obligatorietat per part tant dels súbdits de la Corona de Mallorca com dels estrangers de navegar amb un mínim de dues galeres de *conservatge*. Cada galera duria una dotació d'homes i d'armes veritablement impressionant. Si considerem tot això plegat -100 homes armats, més els remers i l'equip de comandament de les galeres- cal considerar que la capacitat de càrrega i per consegüent d'acceptació de nòlits era més aviat modesta. Acomplirien més la funció de *conservatge* que la de vaixells mixts.
- 42 L'armada de protecció era un element de transició entre la guerra i la consolidació de la pau. Però aquesta darrera no va tenir temps d'ensenyorir-se de la Mediterrània Occidental. Un nou front de conflictivitat sorgia ara amb el rei del Garb, és a dir, Abu-l-Hassan, rei del Marroc. En una seqüència en cascada, el rei de Castella va sol·licitar ajut al rei d'Aragó, l'acabat d'estrenar Pere III, i aquest a la vegada a Jaume III. A judici del rei d'Aragó, el rei de Mallorca havia de col·laborar amb un estol de 30 galeres que serien enviades a l'estret de Gibraltar³⁷.
- 43 El problema de la col·laboració mallorquina eren els forts interessos del comerç illenc tant al Marroc com al regne de Granada. Per altra banda, durant l'any 1337, el rei del Marroc va refermar al de Mallorca la necessitat de mantenir-se en pau, emprant pràctiques

intimidatòries com la remesa de vaixells de reconeixement al litoral de les illes. Quan la col·laboració illenca a favor de Castella, en unió de la Corona d'Aragó, semblava imminent -som ja el 1338-, aleshores Abu-l-Hassan va enviar a les Balears un estol de 16 galeres. L'estratègia d'aïllament de la Corona de Mallorca respecte a Castella i a la Corona d'Aragó va resultar un èxit. A l'any següent, Jaume III firmava la pau, de forma unilateral, amb el rei del Marroc.

- 44 Però la signatura de la pau no havia estat de franc. Durant l'any 1337 i amb més intensitat a l'any següent es va treballar en la construcció de vaixells. Poc abans de l'arribada de l'estol del Marroc, a l'agost de 1338, el lloctinent de Mallorca feia una avaluació de les forces: quinze galeres, tres més sense acabar, quinze llenys armats i quatre naus³⁸. Alguns dels vaixells esmentats eren del Rosselló. Era l'armada més gran que s'havia ajuntat a Mallorca.

Conclusió

- 45 La retrocessió de Mallorca a Jaume II, en el 1298, i sobre tot les guerres mediterrànies de la segona i la tercera dècada del segle XIV tingueren la virtualitat d'activar un sistema fisco-financer i sobre tot d'organitzar la seva distribució.
- 46 D'entrada el tema és ben palés, una petita monarquia amb medis econòmics limitats. Aquesta evidència es troba a la base de la lluita de Jaume II, després d'Anagni, per tal d'un reconeixement de l'independència del regne de Mallorca. Al tractat d'Argilers, signat al 1298, tanmateix va tenir que acceptar el vincle vassallàtic establert ja al 1279. Així i tot, Jaume II va intentar eixamplar la base econòmica de cara al exterior, amb l'iniciativa de la lleuda balear i d'altres consemblants. Paral·lelament, va treballar en l'eliminació de totes les instàncies o institucions existents dins el regne de Mallorca, que poguessin mediatitzar l'acció de govern de la monarquia.
- 47 A mida que el fracàs acompanyava la política arancelària esmentada, es va intensificar la política interna destinada a l'obtenció de recursos. Per a la consecució d'aquest objectiu Jaume II i els seus successors van posar en marxa una triple estratègia: el sotmetiment de la juraderia, decretat per Jaume II, i el posterior debilitament realitzat per Sanç, l'absorció dels senyoriis laics en mans de titulars del principat, i el control dels senyoriis o porcions temporals, a través del sistema de pariatges. Aquestes i altres mides complementàries, derivades -plans de colonització agrària- i cojunturals -l'absorció d'una part dels béns dels Templers- estructuren les bases d'un patrimoni, sota control directe de la monarquia -el patrimoni reial- o indirecte -el patrimoni municipal, es a dir, els impostos-. Tot plegat és a l'abast de la monarquia.
- 48 Però, tot el que he dit es limita al regne de Mallorca. Si ara passam a una perspectiva més ampla, la Corona de Mallorca, destaca el fet evident del déficit institucional: la manca de Corts. Com alternativa, la relació institucional va tenir com a únic exponent la de reimumicipi. Ara bé, les guerres de les primeres dècades del segle XIV fomentaren l'establiment d'una base objectiva que foragitàs les discussions entre territoris, per això des de l'època de Sanç va ser establida una quota proporcional de contribució del territoris de la Corona, sobre una base de càlcul que ens és desconeguda. El regne de Mallorca contribuiria amb 2/3 de la càrrega i el Rosselló amb el 1/3 restant (Montpeller va restar al marge de l'acord).

- 49 El nou sistema proporcional va superar els esculls de les guerres mediterrànies de les dècades de 1320 i 1330, i fins i tot va permetre iniciatives conjuntes com la creació d'una armada de protecció del comerç, en 1336, integrada per sis galeres (4 del regne de Mallorca i dues del Rosselló), i dos anys després d'un altra estol per fer front a l'invasió del rei del Garb.

NOTES

1. Richard Albert LECOY DE LA MARCHE, *Les relations politiques de la France avec le royaume de Majorque*, vol. 2, Paris: E. Leroux 1892, p. 394.
2. Jesús Ernesto MARTÍNEZ FERRANDO: *La trágica història dels reis de Mallorca*, Barcelona: Editorial Aedos, 1960, p. 26.
3. Jesús LALINDE ABADÍA: El desarrollo político e institucional del reino privativo de Mallorca-islas adyacentes (1230-1349) en *XIII Congreso de Historia de la Corona de Aragón*, Ponències, Palma de Mallorca: Institut d'Estudis Baleàrics, 1989, p. 72.
4. Antoni RIERA MELIS: *La Corona de Aragón y el reino de Mallorca en el primer cuarto del siglo XIV*, Madrid-Barcelona: CSIC, 1986.
5. Flocel SABATÉ, "Perpinyà, capital baixmedieval dels comtats de Rosselló i Cerdanya", in: Louis ASSIER ANDRIEU et Raymond SALA (eds), *La ville et les pouvoirs (Actes du Colloque du Huitième Centenaire de la Charte de Perpignan, 23-25 octobre 1997)*, Perpignan: Presses Universitaires UPVD, 2000, p. 157-200.
6. Els designats van ser Gil Garcés, cavaller, Berenguer Doménech, jurista, ambdós de Mallorca, i Ramon Capcir, mercader de Perpinyà (Joan VICH i Joan MUNTANER: *Document regni Maioricarum*, Palma de Mallorca, 1945, p. 124-125, doc. n° 112).
7. Christian GUILLERÉ, "Les finances publiques en Roussillon-Cerdagne au milieu du XIVe siècle: comptes des procureurs royaux pour l'année 1345-1346", *Annales du Midi*, 96, 1984, p. 357-384.
8. ARM, Pergaminos (Jaime II), n° 10.
9. Una exposició més detatallada de l'esmentada cisa a Pau CATEURA: *El regne esvaït*, Palma de Mallorca: El Tall Editorial, 1997.
10. ARM, Códices (Sant Pere) n° 2, fols. 18 r°-18v° El rei establia, de forma lacònica, que *in electione vero iuratorum intersit locumtenens noster, prout baiulus consueverat interesse*.
11. Antoni PONS PASTOR: "Constitucions i ordinacions del regne de Mallorca", in: *Bol.letí de la Societat Arqueològica Lul·liana*, 24, 1931-1932, p. 278.
12. La pròrroga es feia a instància dels jurats, i ateses *utilitatibus et necessitatibus* del regne. El rei afegia que les controvèrsies que es poguessen produir en l'aplicació pràctica de les ajudes serien resoltes pel lloctinent, convocats emperò els jurats.
13. J. VICH i J. MUNTANER: *Documenta...*, op. cit., p. 114-115, docs. 103 i 104.
14. ARM, L.R. 3, fols. 84 v. i 85 r. La caixa del lou era sota control del lloctinent, qui administrava els cabals i assignava les indemnitzacions. El rei va establir la prioritat de cobrament a favor dels jurats, per tal d'indemnitzar-los dels danys soferts pels embaixadors qui anaren a Bugia i Tunis, ambaixada feta a despeses de l'Universitat.
15. ARM, LR, 3, fol. 125 r°.
16. Antonio PLANAS ROSSELLO: *El Sindicato de fora, corporación representativa de las villas de Mallorca (1315-1834)*, Mallorca: Miquel Font Editor, 1995, p. 325-326.

17. J. VICH i J. MUNTANER: *Documenta...*, op. cit., p. 121-122, doc. nº 110.
18. Alvaro SANTAMARÍA ARÁNDEZ: “Tensión Corona de Aragón-Corona de Mallorca. La sucesión de Sancho de Mallorca (1318-1326)”, *En la España Medieval*, 3, 1982, p. 423-496. Documentació original sobre els inicis de la problemàtica va ser publicada per Estanislao de Koska AGUILO: Pretensions de Jaume II d’Aragó a la Corona de Mallorca, al *Bol.letí de la Societat Arqueològica Lul.liana*, vol. 10, 1904, p. 211, 233, 255, 272 i 284.
19. A. SANTAMARÍA, “Tensión Corona de Aragón-Corona de Mallorca...”, art. cit., p. 464-467.
20. ARM, RP-3040, fol. 30 r°. Des de 1312, Bernat Umbert ocupa càrrecs municipals i forma part d’ambaixades, desenvolupant una intensa vida política.
21. ARM, LR 7, fol. 139 r°. L’infant Felip es dirigeix a Bernat Umbert *tenenti locum in insula Minoricarum* (encara que l’escrivà va copiar el document equivocadament com a *Maioricarum*) per que perdonas un delict de faltes comés per Joanet Jana, veí de Menorca. El document va ser enregistrat el dia 1 d’octubre de 1327.
22. ARM, LR 7, fol. 104 r°. L’esmentada societat comercial havia importat grans quantitats de gra durant l’any 1327 a canvi d’una subvenció per quartera.
23. El març de 1327, el tresorers reials extenien l’època de pagament dels 1.900.000 sous, garantint que des de llavors sols pagarien la contribució anual de 3.300 sous. A. PONS PASTOR: *Los judíos del reino de Mallorca*, Palma de Mallorca: Miquel Font Editor, vol. 2, 1979, p. 261-263, docs. 77 i 78.
24. E. de K. AGUILO: “Últims rastres de les conmocions populars de l’any 1325”, *Bol.letí de la Societat Arqueològica Lul.liana*, 11, 1905-1907, p. 62-72.
25. ARM, Pergaminos (infante Felipe) nº 6.
26. Tot això amb independència de les quatre galeres del pariatge, estol creat al 1316 per a defensa de les illes i que era pagat, meitat per meitat entre la Procuració Reial i el municipi de Mallorca.
27. Un document de gener de 1331 ens informa que els jurats de Mallorca i Jaume III varen pactar algun tipus de col·laboració de la Procuració Reial en les despeses de l’armada. De fet, el rei ordenava en aquella data als procuradors reials que *fassen lliurar als clavaris de la imposició e als faedors d’aquels fusta, axí rems com arbres e antenes, armes e totes altres coses necessàries* per a l’estol.
28. Es tractava dels cavallers Ramon de Crexells i Ot de Perestortes, i dels savis en dret Pere de Clairà i Jacpert de Tragorà, tramesos a Mallorca *per reformació de la terra*.
29. A mitjan setembre de 1334, el rei autoritzava la venda de blat assegurat, és a dir, de les importacions sota control dels jurats, al preu de 20 sous la quartera, quantitat molt elevada. Endemés el monarca establia el sistema de repartició per unitats familiars, segons un mòdul de dues quarteres per família, obligatòriament una de les quarteres al preu esmentat (ARM, LR 8, fol. 65 r°).
30. Jaume III acabava la carta tot assenyalant que *nos, enim, infra dies breves illas duas de Caucolibero ibi in Maioricis transitemus* (ARM, LR 8, fol. 55 r°).
31. Segons afirmava Jaume III, el 1337, *iurati Civitatis Maioricarum, qui tunc erant coarmatores dicti Petri de Tornamira*.
32. Mentrestant, un dels fiadors que va poder ser localitzat, Bonanat de Fornells, va ser empresonat a Mallorca. Els 10.000 sous de fiança varen quedar a mercè dels jurats (ARM, AH-436, fol. 43 v°).
33. A causa de la deterioració del document no és possible saber la quantitat exacta a la qual va ser condemnada la Universitat de Mallorca.
34. És a dir, un fons de compensació a pagar pels mercaders de la Corona de Mallorca que negociassin a França.
35. El rei comunicava als jurats que els seus ambaixadors i els del Comú de Gènova havien arribat a un *contractus*, signant un *instrumentum publicum conventionalis* amb mútues garanties de comerç.

36. Pedro A. SANXO Y VICENS: “Antichs privilegis i franqueses del regne. Regnat de Jaume III (majoria d'edat)”, *Bol.letí de la Societat Arqueològica Lulliana*, vol.11, 1905-1907, p. 75. A l'ordenança, el rei establia que el lloctinent de Mallorca, a un simple requeriment dels jurats en el sentit indicat, arrestaria els sospitosos i vedaria la sortida del vaixell corsari.

37. Francesc SEVILLANO COLOM: “Mallorca y Castilla (1276-1343)”, *Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura*, 46 (2), 1970, p. 352-354.

38. ARM, AH, LC, 1, fol. 147 v°. Uns vaixells de reconeixement informaren que l'estol del Marroc estava integrat per 14 galeres grosses i 7 llenys.

RÉSUMÉS

Les guerres méditerranéennes des décennies 1320-1330 provoquèrent la création d'un système de contribution des territoires de la Couronne de Mallorca. Selon l'arrangement d'une base de calcul inconnu, le royaume de Mallorca était obligé de contribuer aux 2/3 des dépenses publiques et le Roussillon à 1/3.

The Mediterranean Wars of the decades of 1320-1330 caused the creation of a system of contribution in the territories of Corona de Mallorca. In accordance with a unknown base of calculation, the Kingdom of Mallorca had to contribute with 2/3 of the expenses and the Rossello with 1/3.

INDEX

Mots-clés : guerres méditerranéennes, fiscalité, couronne de Majorque, Roussillon

Keywords : Mediterranean wars, taxation, Crown of Mallorca, Rossello

AUTEUR

PAU CATEURA BENNÀSSER

Catedràtic Història Medieval Universitat de les Illes Balears